ISSN: 2522-9699, 2616-5007

14. Habermas, J 1973, *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*, Suhrkamp, Frankfurt am Main. Available at: <https://www.suhrkamp.de/buch/juergen-habermas-legitimationsprobleme-im-spaetkapitalismus-t-9783518106235>. [07 April 2026].
15. Lefebvre, H 1971, *Everyday Life in the Modern World*, trans. S Rabinovitch, Harper & Row, New York, 224 p.
16. Nehamas, A 1990, 'Eristic, Antilogic, Sophistic, Dialectic: Plato's Demarcation of Philosophy from Sophist', *History of Philosophy Quarterly*, vol. 7, no. 1, pp. 3–16.
17. Schopenhauer, A (n/d), *The Essays of Arthur Schopenhauer: The Art of Controversy*, trans. TB Saunders. Available at: <https://magicbook.com.ua/uk/product-83613.html>. [21 April 2026].

Надійшло до видання / Received *22.04.2026*
Прийнято до друку / Accepted *10.06.2026*

DOI 10.33930/ed.2019.5007.59(5-6)-12
УДК 321.7:316.325-027.555

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ФУНКЦІЇ ТА МІСЦЕ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ

О. А. Коханець

Анотація.

Актуальність теми дослідження. *Проблема громадянського суспільства належить до найбільш актуальних питань сучасної політичної науки, що зумовлено його роллю як фундаментального чинника становлення та розвитку демократичної держави. Громадянське суспільство виступає не лише середовищем реалізації приватних інтересів, а й потужним стабілізуючим фактором у кризові періоди, особливо в умовах воєнних та повоєнних трансформацій. У науковому дискурсі існує значний плюралізм підходів до визначення сутності цього явища, що пояснюється його багатогранністю та історичною мінливістю.*

Постановка проблеми. *Аналіз наукових публікацій свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення місця громадянського суспільства в політичній системі. Недостатньо дослідженими залишаються питання його функціонування в умовах воєнного стану, післявоєнної відбудови України та інституціоналізації нових форм громадянської участі. Це зумовлює необхідність подальшого комплексного дослідження ролі громадянського суспільства як важливого суб'єкта політичної системи та чинника демократичного розвитку держави.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. *Теоретичні засади дослідження громадянського суспільства сформували праці Ернеста Геллнера, Джин Коен та Ендрю Арато, які розглядали його як систему автономних інститутів, здатних забезпечувати баланс між державою та суспільством і сприяти розвитку демократії. Вагомий внесок у дослідження проблематики зробили українські науковці М. С. Іванов, М. М. Розумний, Л. Т. Рябовол, С. П. Мороз, С. Г. Соляр, В. Г. Муляр, М. А. Волківський, К. С. Богомолова та інші, які розкрили концептуальні, політичні, правові та філософські аспекти функціонування громадянського суспільства.*

Постановка завдання. *Метою статті є дослідження місця та ролі громадянського суспільства в політичній системі сучасної держави, аналіз основних наукових підходів до визначення його сутності та функцій, а також з'ясування особливостей взаємодії громадянського суспільства з державними інститутами в умовах демократичного розвитку та післявоєнної трансформації України.*

Виклад основного матеріалу. *У статті досліджено місце та роль громадянського суспільства в політичній системі сучасної держави. Розглянуто основні наукові підходи до визначення сутності громадянського суспільства, його функцій та*

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

взаємодії з державними інститутами. Проаналізовано ключові дискусії щодо співвідношення громадянського суспільства і держави, а також особливості його інституційного розвитку в демократичних суспільствах. Визначено, що громадянське суспільство виконує важливі функції представництва інтересів громадян, контролю за діяльністю органів влади, формування громадської думки та розвитку громадянської культури. Обґрунтовано український досвід становлення громадянського суспільства в умовах воєнних і повоєнних трансформацій. З'ясовано, що інститути громадянського суспільства відіграють важливу роль у забезпеченні національної стійкості, підтримці демократичних процесів та реалізації суспільно значущих реформ. Узагальнено, що ефективна взаємодія держави та громадянського суспільства є необхідною умовою демократичної консолідації, післявоєнного відновлення та сталого розвитку України.

Висновки. *Обґрунтовано, що громадянське суспільство є невід'ємною складовою політичної системи демократичної держави та виконує комплекс суспільно значущих функцій, спрямованих на забезпечення балансу між державою і громадянами. Ефективна взаємодія державних інститутів та інститутів громадянського суспільства виступає необхідною передумовою демократичної консолідації, післявоєнного відновлення та сталого розвитку України.*

Ключові слова: *громадянське суспільство, політична система, демократія, держава, громадянська активність, громадські організації, політична участь, національна стійкість, демократична консолідація.*

CIVIL SOCIETY: FUNCTIONS AND ITS PLACE IN THE POLITICAL SYSTEM

Alexander Kokhanets

Abstract.

Relevance of the research. *The issue of civil society is one of the most relevant topics in contemporary political science due to its role as a fundamental factor in the establishment and development of a democratic state. Civil society serves not only as a sphere for the realization of private interests but also as a powerful stabilizing factor during periods of crisis, particularly in the context of wartime and post-war transformations. Contemporary academic discourse demonstrates considerable diversity in approaches to defining the essence of this phenomenon, which is explained by its multidimensional nature and historical evolution.*

Problem statement. *An analysis of scholarly publications reveals the absence of a unified approach to determining the place of civil society within the political system. The issues of its functioning under martial law, during the post-war reconstruction of Ukraine, and the institutionalization of new forms of civic participation remain insufficiently explored. This necessitates a comprehensive study of the role of civil society as an important actor within the political system and as a key factor in the democratic development of the state.*

Analysis of recent research and publications. *The theoretical foundations of civil society research were established in the works of Ernest Gellner, Jean L. Cohen, and Andrew Arato, who viewed civil society as a system of autonomous institutions capable of maintaining a balance between the state and society and promoting democratic development. Significant contributions to the study of this issue have also been made by Ukrainian scholars, including M. S. Ivanov, M. M. Rozumnyi, L. T. Riabovol, S. P. Moroz, S. H. Soliar, V. H. Muliar, M. A. Volkivskyi, K. S. Bohomolova, and others, who have examined the conceptual, political, legal, and philosophical aspects of the functioning of civil society.*

Research task. *The purpose of this article is to examine the place and role of civil society within the political system of the modern state, to analyse the principal scholarly approaches to defining its essence and functions, and to identify the specific features of interaction between civil society and state institutions in the context of democratic development and Ukraine's post-war transformation.*

Main material presentation. *The article examines the place and role of civil society in the political system of the modern state. It considers the main scholarly approaches to defining the essence of civil society, its functions, and its interaction with state institutions. Key academic debates concerning the relationship between the state and civil society, as well as the peculiarities of its institutional development in democratic societies, are analysed. The study demonstrates that civil society performs important functions, including representing citizens' interests, exercising public oversight of government activities, shaping public opinion, and fostering civic culture. The*

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

Ukrainian experience of the development of civil society under wartime and post-war transformations is substantiated. It is established that civil society institutions play a significant role in strengthening national resilience, supporting democratic processes, and implementing socially significant reforms. The findings confirm that effective interaction between the state and civil society is a necessary prerequisite for democratic consolidation, post-war recovery, and the sustainable development of Ukraine.

Conclusions. *It is substantiated that civil society is an integral component of the political system of a democratic state and performs a wide range of socially significant functions aimed at maintaining a balance between the state and its citizens. Effective interaction between state institutions and civil society institutions constitutes a necessary prerequisite for democratic consolidation, post-war reconstruction, and the sustainable development of Ukraine.*

Key words: *civil society; political system; democracy; state; civic engagement; public organizations; political participation; national resilience; democratic consolidation.*

Актуальність теми дослідження. Проблема громадянського суспільства належить до найбільш актуальних питань сучасної політичної науки, що зумовлено його роллю як фундаментального чинника становлення та розвитку демократичної держави. Громадянське суспільство виступає не лише середовищем реалізації приватних інтересів, а й потужним стабілізуючим фактором у кризові періоди, особливо в умовах воєнних та повоєнних трансформацій. У науковому дискурсі існує значний плюралізм підходів до визначення сутності цього явища, що пояснюється його багатогранністю та історичною мінливістю.

Постановка проблеми. Аналіз наукових публікацій свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення місця громадянського суспільства в політичній системі. Недостатньо дослідженими залишаються питання його функціонування в умовах воєнного стану, післявоєнної відбудови України та інституціоналізації нових форм громадянської участі. Це зумовлює необхідність подальшого комплексного дослідження ролі громадянського суспільства як важливого суб'єкта політичної системи та чинника демократичного розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика громадянського суспільства посідає важливе місце в сучасних політичних і правових дослідженнях. Значний внесок у розробку теоретичних засад цього феномену зробили зарубіжні вчені, зокрема Ернест Геллнер, Джин Коен та Ендрю Арато, які розглядали громадянське суспільство як сукупність автономних інститутів, здатних забезпечувати баланс між державою та суспільством. Їхні праці заклали концептуальні основи сучасного розуміння ролі громадянського суспільства в демократичному врядуванні.

Серед українських дослідників питання сутності та функціонування громадянського суспільства висвітлювали М. С. Іванов, М. М. Розумний, Л. Т. Рябовол, С. П. Мороз, С. Г. Соляр, В. І. Муляр, М. А. Волківський, К. С. Богомолова та інші. У своїх роботах вони досліджують теоретичні підходи до визначення громадянського суспільства, особливості його становлення в Україні, механізми взаємодії з державними інститутами та вплив на процеси демократизації.

Окремий напрям сучасних досліджень стосується ролі громадянського суспільства в умовах суспільно-політичних трансформацій, воєнних викликів і післявоєнного відновлення держави. Науковці акцентують увагу на значенні громадських організацій, волонтерських рухів та інших інститутів громадянського суспільства у забезпеченні національної стійкості, підтримці демократичних реформ і розвитку механізмів громадського контролю над діяльністю органів влади.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження місця та ролі громадянського суспільства в політичній системі сучасної держави, аналіз основних наукових підходів до визначення його сутності та функцій, а також з'ясування особливостей взаємодії громадянського суспільства з державними інститутами в умовах демократичного розвитку та післявоєнної трансформації України.

Виклад основного матеріалу. Для всебічного осмислення поняття "громадянське суспільство" розглянемо основні дискусії щодо визначення місця та ролі громадянського суспільства в політичній системі. Генеза поняття "громадянське суспільство" сягає часів античності, проте сучасного змісту воно почало набувати в епоху Нового часу. Історично

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

концепція пройшла шлях від повного ототожнення суспільства і держави до їх чіткого розмежування та протиставлення. Мислителі Нового часу заклали підвалини розуміння громадянського суспільства як сфери індивідуальної свободи та автономних асоціацій, що захищають приватні інтереси від можливої сваволі державної влади. Як зазначають дослідники, "громадянське суспільство – це особлива сфера соціуму, яка протистоїть державі й водночас нерозривно пов'язана з нею безліччю форм взаємодій, займаючи мовби проміжне становище між особистістю й державою та виконуючи функцію інтеграції громадських і приватних інтересів" [4, с. 9].

У сучасній політичній філософії та політології однією з центральних дискусій є визначення меж громадянського суспільства в межах дихотомії "держава – суспільство". Частина вчених розглядає його як систему позадержавних інститутів і відносин, що мають переважно неполітичний характер. Інші ж наголошують на його політичній суб'єктності, особливо в частині контролю над владними структурами та участі у формуванні публічної політики.

Для глибшого розуміння онтології цього поняття варто звернутися до класичного визначення Ернеста Геллнера, який у своїй фундаментальній праці описує громадянське суспільство як "набір неурядових інститутів, які є достатньо сильними, щоб врівноважувати державу, і які, не перешкоджаючи державі виконувати роль миротворця та арбітра між основними інтересами, проте можуть стримати її від домінування над рештою суспільства" [13, с. 5].

Водночас, важливо враховувати, що громадянське суспільство не є статичним станом, а постійним процесом самоорганізації громадян. "Поняття громадянського суспільства ставить у центрі уваги соціальні якості кожного громадянина, панівні норми та способи взаємодії соціальних акторів" [8, с. 8]. Ця взаємодія ґрунтується на принципах плюралізму, толерантності та верховенства права, що робить громадянське суспільство невід'ємним атрибутом сучасної демократії.

У науковому дискурсі часто виокремлюють дві головні традиції: "Л-традицію" (Локк, Пейн) та "М-традицію" (Монтеск'є, Токвіль). У першій громадянське суспільство постає як сфера, що перебуває поза політикою, як "природний стан" суспільного життя. Натомість "М-традиція" розглядає громадянське суспільство як медіатора у взаєминах між громадянином і державою. Саме функція медіації дозволяє громадянському суспільству пом'якшувати державний диктат і захищати індивідів від надмірного втручання влади в їхнє приватне життя. Важливою ознакою сучасної правової держави є те, що вона створює умови для вільного розвитку інститутів громадянського суспільства, не намагаючись їх поглинути.

У цьому контексті "громадянське суспільство... постає як гарант непорушності прав, свобод та законних інтересів людини і громадян, сприяє в їх захисті у разі порушення державними органами та органами місцевого самоврядування" [9, с. 4]. Дискусійним залишається питання щодо включення економічної сфери до складу громадянського суспільства. Джин Коен та Ендрю Арато у своїй праці пропонують модель, де громадянське суспільство постає як "сфера соціальної взаємодії між економікою та державою, що складається передусім з інтимної сфери (особливо сім'ї), сфери асоціацій (зокрема добровільних об'єднань), соціальних рухів та форм публічної комунікації" [12, с. іх]. Такий підхід дозволяє чітко розмежувати громадянську активність і суто ринкові відносини.

У політичній системі роль громадянського суспільства виявляється через формування соціального капіталу та розвиток громадянської культури. Воно виступає ареною, де програми розвитку можуть вільно обговорюватися заради загального блага. Важливим є те, що "громадянське суспільство і держава... обумовлюють і визначають сучасні тенденції розвитку всіх складових державно-організованого суспільства" [6, с. 25]. Такий взаємозв'язок забезпечує легітимність політичної системи та стійкість демократичних інститутів. Громадянське суспільство виступає не як антипод держави, а як її партнер у досягненні соціальної гармонії.

Окремий напрям дискусій стосується функціонального призначення громадянського суспільства в процесах демократичного врядування. У багатьох транзитних суспільствах, зокрема в Україні, спостерігається певне розчарування через невідповідність між високою мобілізаційною здатністю громадськості та її реальним впливом на прийняття політичних рішень. Дослідники зазначають, що хоча громадянське суспільство здатне до швидкої мобілізації під час революційних подій, його інституційна спроможність як постійного

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

контролера влади часто виявляється недостатньою.

Зокрема, науковці підкреслюють, що в умовах слабких державних структур націоналістичні групи можуть поглиблювати політичні розбіжності. Водночас, громадянське суспільство користується вищим рівнем довіри, ніж державні інституції. Проте, як зазначається в аналітичних розвідках, роль громадянського суспільства як "контролера демократичного правління виглядає досить слабкою" [7, с. 29]. Це вказує на необхідність переходу від емоційної мобілізації до систематичної інституційної роботи громадських організацій, що здатні фахово оцінювати діяльність уряду.

Для ефективного функціонування політичної системи необхідно, щоб громадянське суспільство мало автономний простір для комунікації, де формується громадська думка незалежно від державних структур. "Громадянське суспільство має розумітися як сфера вільної комунікації учасників суспільних відносин, в основі якої перебувають не родинні зв'язки, а мета реалізувати певні спільні інтереси… поза інститутами публічної влади" [10, с. 278]. Тільки за умови такої ефективної самоорганізації та активності воно може виступати дієвим партнером держави в реалізації реформ. Розбудова такої корисної взаємодії та співпраці є запорукою національної стійкості, особливо перед обличчям зовнішніх викликів.

Предметом аспектом дискусій є роль громадянського суспільства у забезпеченні національної безпеки та стійкості держави. В умовах гібридних загроз та прямої військової агресії громадянський сектор стає ключовим джерелом інформації про реальні потреби соціуму та механізмом швидкого реагування на кризи. Інститути громадянського суспільства виступають провідниками суспільної думки та національних інтересів, які мають бути враховані при формуванні стратегій державної безпеки.

Особливістю українського досвіду є те, що громадянське суспільство часто перебирає на себе функції держави у критичні моменти, як це було під час Революції Гідності та на початку російської агресії. Це явище отримало назву "гібридизації" громадянського суспільства, коли волонтерські рухи безпосередньо допомагають армії. Як стверджують фахівці, "з лютого 2022 року все громадянське суспільство справедливо називати волонтерським: численні організації та рухи перекваліфікувалися на надання допомоги українським військовим, постраждалим, цивільному населенню" [2, с. 12].

Науковці наголошують, що успішна післявоєнна розбудова України неможлива без активної участі громадянського суспільства в процесах відновлення та демократичної консолідації. "Громадянське суспільство в Україні виграло перемогу в більш ніж одній демократичній революції. Після Євромайдану громадськість виявилася здатною досягати еволюційних змін, які зрештою приведуть до демократичної консолідації" [7, с. 37]. Це вимагає вдосконалення нормативно-правової бази та реальної зацікавленості органів влади в ефективній співпраці, що виходить за межі формальних консультацій.

Дискусії щодо ролі громадянського суспільства у політичній системі України також охоплюють питання збереження національної ідентичності. Громадянське суспільство стає запобіжним механізмом проти маніпулятивних впливів, спрямованих на розкол соціуму. У цьому контексті особливого значення набуває розвиток глобального громадянського суспільства, яке дозволяє українським громадським інституціям залучати міжнародну підтримку. Як зазначає Р. Шак, "глобальне громадянське суспільство могло б стати новою моделлю розвитку, яка дала б змогу кардинально збільшити інвестування в людський потенціал… воно є бажаною формою всесвітньої асоціації людей, народів, транснаціональних спільнот" [11, с. 108].

Проте на шляху до зрілого громадянського суспільства в Україні залишаються значні перешкоди, такі як низький рівень реальної залученості громадян та недостатня прозорість фінансування. Становлення громадянського суспільства в Україні відбувається в умовах "одержавлення демократії", коли держава намагається підпорядкувати собі громадські ініціативи. Подальша розбудова потребує переосмислення взаємовідносин у системі "особа – суспільство – держава".

Як слушно зазначають дослідники, "саме із становленням, формуванням та розвитком громадянського суспільства і пов'язується можливість виходу із кризи, оновлення всіх сфер суспільного життя, перегляду політичних ідеалів, пріоритетів, цінностей" [5, с. 95]. Громадянська свідомість виступає рушієм цих змін, створюючи передумови для якісного оновлення публічного життя. Формування такої свідомості є тривалим процесом, який потребує підтримки через громадянську освіту та вільний доступ до інформації, що є

 ISSN: 2522-9699, 2616-5007

основою для критичного мислення та усвідомленої участі в управлінні державними справами.

Завершуючи аналіз основних дискусій щодо місця та ролі громадянського суспільства в політичній системі, слід підкреслити, що в умовах післявоєнної України цей інститут набуває виняткового значення як рушій модернізації. Громадянське суспільство перестає бути лише теоретичною абстракцією та стає дієвим суб'єктом державотворення. Його роль не обмежується лише контролем влади, а включає активне партнерство у наданні соціальних послуг.

Проте успіх післявоєнної розбудови залежить від того, наскільки ефективно держава зможе інтегрувати громадянську активність у систему публічного управління. Дискусії про автономію суспільства сьогодні доповнюються пошуком нових форм діалогу. Як слушно зауважують вчені, **"**найбільш успішним способом пом'якшення політичних, економічних, культурних, мовних та інших протиріч, є встановлення соціального партнерства між державою і громадянським суспільством" [3, с. 20]. Це партнерство має ґрунтуватися на визнанні самоцінності кожної особистості та створенні інклюзивних механізмів прийняття рішень.

Отже, майбутнє української політичної системи нерозривно пов'язане з якістю та зрілістю її громадянського сектору. "Громадянське суспільство в Україні є характеристикою суспільства в цілому та громадськості як його складової частини з точки зору самоорганізації суспільства, рівня розвитку демократії в державі..." [1, с. 162]. Повноцінна інституціоналізація цих процесів стане запорукою успішного розвитку незалежної та демократичної України в післявоєнний період, забезпечуючи перехід від кризового менеджменту до сталого розвитку.

Висновки. Основні дискусії щодо визначення місця та ролі громадянського суспільства в політичній системі зберігають свою актуальність попри багатовікову традицію осмислення цього феномену. Від античних витоків до сучасних теорій демократичного транзиту ця концепція пройшла тривалий і суперечливий шлях: від ототожнення суспільства і держави до їх принципового розмежування, від суто ліберальної інтерпретації "природного стану" до складних моделей суб'єктної взаємодії в межах тріади "особа – суспільство – держава". У підсумку науковий дискурс засвідчує, що громадянське суспільство і держава обумовлюють і визначають сучасні тенденції розвитку всіх складових державно-організованого суспільства, що робить їхнє концептуальне розмежування не самоціллю, а методологічним інструментом для осягнення динаміки демократичного врядування. Ефективна взаємодія державних інститутів та інститутів громадянського суспільства виступає необхідною передумовою демократичної консолідації, післявоєнного відновлення та сталого розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Богомолова, КС, Подольська, ОВ & Краля, ВГ 2018, 'Громадянське суспільство та його формування в сучасних умовах', *Вісник ХНТУСГ: Економічні науки*, № 193, с. 157–165.
2. Волківський, МА 2023, 'Громадянське суспільство в Україні: особливості формування і роль у становленні держави', *Політичне життя*, № 4, с. 12–20.
3. Головащенко, ОС 2023, 'Громадянське суспільство та соціальна правова держава: взаємодія в контексті мовних та інших соціокультурних відносин', *Forum Prava*, № 77(4), с. 16–22.
4. Іванов, МС 2016, 'Громадянське суспільство в Україні: до розуміння поняття', *Наукові праці. Політологія*, № 284(272), с. 7–11.
5. Куцепал, СВ 2022, 'Громадянське суспільство: філософський вимір', *Філософія та правові реалії*, № 1, с. 94–104.
6. Мороз, СП 2009, 'Громадянське суспільство як відображення гуманістичної традиції еволюції держави', *Вісник Академії митної служби України*, № 1, с. 25–30.
7. Муляр, В 2019, 'Громадянське суспільство в Україні: до питання про політичну інституціоналізацію', *Історичні і політологічні дослідження*, № 2(65), с. 23–41.
8. Розумний, ММ 2016, 'Громадянське суспільство як предмет політичної науки в Україні', *Політологічні студії*, № 5, с. 105–116.
9. Рябовол, ЛТ 2020, 'Громадянське суспільство як наукова категорія та предмет правових досліджень', *Наукові записки. Серія: Право*, № 9, с. 4–8.
10. Соляр, С 2013, 'Громадянське суспільство: загальнотеоретичні підходи до визначення', *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"*, № 1(72), с. 271–279.

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

11. Шак, Р 2021, ‘Глобальне громадянське суспільство як феномен сучасного світу’, *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки*, № 2(30), с. 108–115.
12. Cohen, JL & Arato, A 1992, *Civil Society and Political Theory*, MIT Press, Cambridge, MA.
13. Gellner, E 1994, *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*, Hamish Hamilton, London.

References:

1. Bohomolova, KS, Podolska, OV & Kralia, VH 2018, ‘Hromadianske suspilstvo ta yoho formuvannia v suchasnykh umovakh’ [Civil Society and Its Formation under Contemporary Conditions], *Visnyk KhNTUSH: Ekonomichni nauky*, no. 193, pp. 157–165. [in Ukrainian].
2. Volkivskyi, MA 2023, ‘Hromadianske suspilstvo v Ukraini: osoblyvosti formuvannia i rol u stanovlenni derzhavy’ [Civil Society in Ukraine: Features of Its Formation and Role in State-Building], *Politychne zhyttia*, no. 4, pp. 12–20. [in Ukrainian].
3. Holovashchenko, OS 2023, ‘Hromadianske suspilstvo ta sotsialna pravova derzhava: vzaiemodiia v konteksti movnykh ta inshykh sotsiokulturnykh vidnosyn’ [Civil Society and the Social Rule-of-Law State: Interaction in the Context of Linguistic and Other Sociocultural Relations], *Forum Prava*, no. 77 (4), pp. 16–22. [in Ukrainian].
4. Ivanov, MS 2016, ‘Hromadianske suspilstvo v Ukraini: do rozuminnia poniattia’ [Civil Society in Ukraine: Towards an Understanding of the Concept], *Naukovi pratsi. Politolohiia*, no. 284 (272), pp. 7–11. [in Ukrainian].
5. Kutsepal, SV 2022, ‘Hromadianske suspilstvo: filosofskyi vymir’ [Civil Society: A Philosophical Dimension], *Filosofiia ta pravovi realii*, no. 1, pp. 94–104. [in Ukrainian].
6. Moroz, SP 2009, ‘Hromadianske suspilstvo yak vidobrazhennia humanistychnoi tradytsii evoliutsii derzhavy’ [Civil Society as a Reflection of the Humanistic Tradition of State Evolution], *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy*, no. 1, pp. 25–30. [in Ukrainian].
7. Muliar, V 2019, ‘Hromadianske suspilstvo v Ukraini: do pytannia pro politychnu instytutsionalizatsiiu’ [Civil Society in Ukraine: On the Issue of Political Institutionalization], *Istorychni i politolohichni doslidzhennia*, no. 2 (65), pp. 23–41. [in Ukrainian].
8. Rozumnyi, MM 2016, ‘Hromadianske suspilstvo yak predmet politychnoi nauky v Ukraini’ [Civil Society as a Subject of Political Science in Ukraine], *Politolohichni studii*, no. 5, pp. 105–116. [in Ukrainian].
9. Riabovol, LT 2020, ‘Hromadianske suspilstvo yak naukova katehoriia ta predmet pravovykh doslidzhen’ [Civil Society as a Scientific Category and Subject of Legal Research], *Naukovi zapysky. Seriia: Pravo*, no. 9, pp. 4–8. [in Ukrainian].
10. Soliar, S 2013, ‘Hromadianske suspilstvo: zahalnoteoretychni pidkhody do vyznachennia’ [Civil Society: General Theoretical Approaches to Its Definition], *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho”*, no. 1 (72), pp. 271–279. [in Ukrainian].
11. Shak, R 2021, ‘Hlobalne hromadianske suspilstvo yak fenomen suchasnoho svitu’ [Global Civil Society as a Phenomenon of the Contemporary World], *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”. Seriia: Yurydychni nauky*, no. 2 (30), pp. 108–115. [in Ukrainian].
12. Cohen, JL & Arato, A 1992, *Civil Society and Political Theory*, MIT Press, Cambridge, MA.
13. Gellner, E 1994, *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*, Hamish Hamilton, London.

Надійшло до видання / Received *15.05.2026*
Прийнято до друку / Accepted *10.06.2026*